



โอวาทของเสนาบดี  
กระทรวงมหาดไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ  
ทรงพระนิพนธ์  
เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕)

ที่ระลึกวันดำรงราชานุภาพ  
วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕  
กระทรวงมหาดไทย  
จัดพิมพ์





# โอวาทของเสนาบดี

กระทรวงมหาดไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงพระนิพนธ์

เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕)

ที่ระลึกวันดำรงราชานุภาพ

วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

กระทรวงมหาดไทย

จัดพิมพ์

ชื่อหนังสือ โอวาทเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

ผู้จัดพิมพ์ กระทรวงมหาดไทย

พิมพ์เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

ที่ปรึกษา นายสุทธิพงษ์ จุลเจริญ ปลัดกระทรวงมหาดไทย  
นายชัยวัฒน์ ชื่นโกสุม รองปลัดกระทรวงมหาดไทย  
นายพรพจน์ เพ็ญพาส รองปลัดกระทรวงมหาดไทย  
นายสมคิด จันทมฤก รองปลัดกระทรวงมหาดไทย  
นายโชตินรินทร์ เกิดสม รองปลัดกระทรวงมหาดไทย

บรรณาธิการ นายธงชัย ลิขิตพรสวรรค์

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์อาสารักษาดินแดน กรมการปกครอง

ศิลปกรรม นายชัยจักร ทวยุทธานนท์

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

คำกล่าวสดุดี  
ของ พลเอก อนุพงษ์ เผ่าจินดา  
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย  
เนื่องในวันที่ระลึกคล้ายวันสิ้นพระชนม์  
สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ  
วันพฤหัสบดีที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๖๕

เนื่องในกาลสมัยแห่งวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ขององค์ปฐมเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ข้าพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจในสังกัดกระทรวงมหาดไทย พร้อมใจกันน้อมสักการะ ด้วยสำนึกในพระกรุณาธิคุณของพระองค์ที่ทรงวางรากฐานอันมั่นคง ให้แก่กระทรวงมหาดไทยและทำนุบำรุงแผ่นดินให้เกิดประโยชน์สุขแก่สยามประเทศ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๕๗ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาชุ่ม พระองค์ทรงเป็นกำลังสำคัญยิ่งในการปฏิรูปการจัตรระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางรากฐานการปกครองแบบเทศาภิบาลและสุขาภิบาล อันเป็นรากเหง้าของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ งานตำรวจภูบาลและภูธร ทรงกำหนดความหมายของงานมหาดไทยให้ชัดเจนว่า “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสว่า “กรมดำรงฯ มอบดวงใจให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงมหาดไทย คือ ผู้ดูแลประเทศชาติ ชาวไทยให้มีความร่มเย็นเป็นสุข” ทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอย่างสูง ปรากฏพระนามว่าทรงเป็นอัจฉริยะบุรุษแก่มหาดชนในทุกสมัย จนเป็นที่ประจักษ์ในระดับนานาชาติ ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO จึงถวายเป็นการสดุดีให้สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็น “บุคคลสำคัญของโลก” พระองค์แรกของประเทศไทย พระองค์ได้สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๖ ณ วังวรดิศ สิริรวมพระชันษาได้ ๘๑ พรรษา

ด้วยอาณิสย์แห่งความกตัญญูถวาทิตาธรรมของปวงข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ต่างเพียรบำเพ็ญกุศล สอนองพระเดชพระคุณถวาย ขออัญเชิญดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้โปรดถวายการอภิบาลรักษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ขอจงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน และโปรดประทานพรแก่ประเทศชาติ ประชาชนและกระทรวงมหาดไทย จงมีความสุขสิริสวัสดิ์วัฒนาสถาพร ตราบนิจรันธกาลเทอญ

## คำนำ

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพมีจำนวนมากครอบคลุมเนื้อหาสาระหลากหลายสาขาวิชา ที่เป็นหลักคือวิชาประวัติศาสตร์ ทำให้ทรงได้รับการยกย่องเป็น “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” พระนิพนธ์อีกจำนวนหนึ่งเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม มานุษยวิทยา และชีวประวัติบุคคล ซึ่งได้มีการรวบรวมและจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือชุด หลายชุด เช่น สารสั้นสมเด็จพระเจ้า (๕๕ ภาคชุด) คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก (๔ เล่มชุด) เอกสารเสด็จตรวจราชการเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย (๒ เล่มชุด) แต่กระนั้นก็ยังมิพระนิพนธ์บางเรื่องที่ยากและมิได้จัดพิมพ์เผยแพร่มานาน

วันที่ ๑ ธันวาคมของทุกปีเป็นวันดำรงราชานุภาพหรือวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ กระทรวงมหาดไทยจึงจัดกิจกรรมถวายเป็นพระกุศลและเผยแพร่พระเกียรติคุณโดยการพิมพ์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่เกี่ยวข้องกับการปกครองทั้งเพื่อเป็นหลักฐานและเป็นการต่ออายุหนังสือหายากสมดังพระประสงค์ โดยคัดเลือกเรื่อง “**โถวาทของเสนาบดี กระทรวงมหาดไทย**” ซึ่งพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงออกพระองค์ว่า ทรงพระนิพนธ์ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ เพื่อเป็นคู่มือการเรียนการสอนในโรงเรียนขนาดเล็ก อาจจะมีเนื้อหาไม่สอดคล้องกับปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๗๔) ก็ขอให้ถือว่าเป็นการอ่านวรรณกรรมเนื้อหาสาระของพระโถวาทมี ๓ ประการ คือ ความซื่อสัตย์ ความอดุสสาหะ และ ความอารี เมื่อพิจารณาบริบทปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๕) นับว่าพระนิพนธ์ดังกล่าวยังเป็นประโยชน์มาก โดยเฉพาะสาระสำคัญที่สุดในพระนิพนธ์นี้ คือ ให้ข้าราชการที่ปฏิบัติงานตามหัวเมืองประพฤติปฏิบัติราชการให้เป็นที่พอใจรักใคร่ของประชาชน

กระทรวงมหาดไทยหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่ข้าราชการ โดยเฉพาะนักปกครองที่ปฏิบัติราชการอยู่ตามอำเภอและจังหวัดต่าง ๆ เพื่อทบทวนความรู้และปฏิบัติราชการให้เป็นที่พอใจรักใคร่ของประชาชนสมดังพระโถวาทสืบไป



นายสุทธิพงษ์ จุลเจริญ  
ปลัดกระทรวงมหาดไทย  
วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕



# โอวาทของเสนาบดี

กระทรวงมหาดไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงพระนิพนธ์

เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕)

---

พิมพ์ในงานปลงศพ

นางราชเนตรรักษา (ยิ้ม พุกกะคุปต์)

ปีมะแม พ.ศ. ๒๔๗๔

---

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

## คำนำ

บุตรและธิดานางราชเนตรรักษา ( ยิ้ม พกกระศปต์ )  
จะทำการปลงศพส่นของคณนางราชเนตรรักษา ผู้เป็น  
มารดา ได้แจ้งความมายังราชบัณฑิตยสภา ว่าจะพิมพ์  
หนังสือแจกแก่บรรดาญาติมิตรผู้มาแสดงไมตรีจิตต์ต่อ  
ผู้มรณะในเวลาทำฌาปนกิจสักเรื่องหนึ่ง และเจาะจงจะ  
พิมพ์หนังสือคำแนะนำความประพฤติสำหรับข้าราชการ  
หัวเมือง ผู้มีตำแหน่งในการปกครอง ซึ่งข้าพเจ้าได้แต่ง  
ขึ้นไว้ ข้าพเจ้าจึงอนุญาตให้ตามประสงค์

คำแนะนำนี้ข้าพเจ้าแต่งเมื่อยังเป็นเสนาบดีกระทรวง  
มหาดไทย เหตุที่จะแต่งเรื่องนชนักด้วยเจ้าพระยาพระ  
เสด็จ ( ม. ร. ว. เขย มาลากุล ) เมื่อยังเป็นพระยาวิสุทธิ  
สุริยศักดิ์ ผู้จัดการโรงเรียนมหาดเล็ก ( ซึ่งได้มาเป็น  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในบัดนี้ ) ขอให้แต่งขึ้นไว้เป็น  
แบบสำหรับสั่งสอนมหาดเล็กนักเรียน ซึ่งเป็นผู้ว่าเรียน  
เพื่อจะไปรับราชการหัวเมืองมีอยู่โดยมาก ในสมัยนั้น



เมื่อแต่งขึ้นแล้ว มีตราสหายของข้าพเจ้าซึ่งเป็นข้าราชการ  
หัวเมืองหลายคนได้มาเห็น พวกนี้มีความพอใจ อยาก  
จะให้แพร่หลายออกไปถึงหัวเมืองด้วย จึงได้พิมพ์แจก  
ไปตามหัวเมืองด้วย เรียกว่า “โอวาทของเสนาบดี  
กระทรวงมหาดไทย” แต่จำต้องบอกไว้ให้ทราบว่า  
หนังสือนี้เป็นของแต่งตามความคิดความเห็น ไม่ขออ้าง  
ว่าเป็นคำหรือคำรา หรือข้อบัญญัติอย่างไร และอีกอย่าง  
หนังสือนี้แต่งขึ้นตั้งแต่ ร.ศ. ๑๒๑ ( พ.ศ. ๒๔๔๕ )  
นับมาจนถึงบัดนี้ ๓๐ ปีแล้ว หากจะเหมาะแก่คนบางพวก  
ในสมัยนั้นอยู่ อาจไม่เหมาะในสมัยอื่นก็ได้ เมื่อเป็นเช่น  
นั้นขอให้ผู้อ่านพึงคิดเสียว่าเป็นวรรณคดีอันแสดงความคิด  
เห็นอย่างหนึ่งของคน ๆ หนึ่ง ในสมัยหนึ่งเท่านั้น.

ภู่ ๒๖ ๒๖๒๒

นายกฤษฎาบัณฑิตยสภา

วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๔

## คำแนะนำ

ความประพฤติสำหรับข้าราชการหัวเมือง

ซึ่งมีตำแหน่งในการปกครอง

ผู้เป็นข้าราชการ ซึ่งมีตำแหน่งรับราชการอยู่ตามหัวเมือง ถึงจะมีสติปัญญาและวิชาความรู้เท่าใด ถ้าไม่ประพฤติตนให้อยู่ในอิทธิภายัติโดยสมควรแก่ตำแหน่งแล้ว มักจะไม่มีใครได้ค้ำในราชการ และบางทีก็กลับไปได้ความเสื่อมเสียสิ้นวาศนาไปได้ บรรดาผู้ที่ทำราชการโดยมุ่งหมายเพื่อจะให้ไ้ความดีมีชื่อเสียงเกียรติยศในราชการ ต้องเอาใจใส่ในความประพฤติตนด้วยจงมาก

อิทธิภายัติซึ่งเป็นสำคัญของข้าราชการหัวเมืองมีอยู่ ๓ อย่าง คือ ความซื่อตรงอย่าง ๑ ความอดกล้ำหะอย่าง ๑ และความอารีอย่าง ๑ ผู้ประกอบด้วยอิทธิภายัติ ๓ อย่าง

นี้แล้ว จะเป็นผู้ใหญ่ก็ตามหรือผู้น้อยก็ตาม ทำ  
ราชการมักจะได้ คัมภีร์เกียรติกษัตริย์ อธิบายคัมภีร์ทั้ง ๓ อย่าง  
นั้นอย่างไรจะอธิบายต่อไปดังนี้

ความซื่อตรง

ความซื่อตรงที่จะกล่าวในที่นี้ จำแนกเป็น ๓ ประการ  
คือ ความซื่อตรงต่อราชการประการ ๑ ความซื่อตรง  
ต่อหน้าที่ประการ ๑ และความซื่อตรงต่อตำแหน่งของ  
ตนประการ ๑

ในข้อที่กล่าวไว้ว่า ความซื่อตรงต่อราชการนั้นจะต้อง  
ชี้แจงให้เข้าใจว่า อะไรเป็นราชการ ราชการแปลว่า  
การของพระราชา คือ การขึ้นเป็นหน้าที่ของพระเจ้า  
แผ่นดินที่จะต้องทรงเป็นพระราชธรรมาธิปไตย ปกครองไพร่ฟ้าข้า  
แผ่นดินและพระราชอาณาจักร ผู้เป็นข้าราชการก็คือ  
ผู้ที่พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงเลือกสรรยกย่องให้เป็นผู้ช่วย  
ทำราชการ

ความมุ่งหมายของราชการนั้น จำแนกโดยใจความ  
เป็น ๓ ประการ คือ

๑. ที่จะให้คนทั้งหลายในพระราชอาณาจักร ชย<sup>๒</sup>เป็น  
เป็นสุข และเป็นปกติมิให้เบียดเบียน<sup>๒</sup>ซึ่งกันและกัน  
ประการ ๑

๒. ที่จะให้พระราชอาณาจักรเจริญบริบูรณ์ด้วยโภค  
ทรัพย์ และสิ่งซึ่งเป็นเครื่องเกื้อกูลแก่ความสุขสำราญ  
แก่คนทั้งหลายประการ ๑

๓. ที่จะป้องกันและรักษาความเป็นอิสระภาพของ  
พระราชอาณาจักร กล่าวคือ ที่จะให้บ้านเมืองของเรา  
คงอยู่ในความปกครองเป็นของเรา มิให้ต้องเป็นข้าของ  
ชาติอื่นประการ ๑

ที่เรียกว่าราชการ รวมอยู่ในใจความมุ่งหมาย ๓  
ประการที่อธิบายมานี้ ผู้ที่ทำราชการไม่ว่าทำในตำแหน่ง  
หรือหน้าที่มีบรรดาศักดิ์ใหญ่<sup>๒</sup>น้อยเพียงใด ย่อมทำ  
ราชการเพื่อประโยชน์ ๓ ประการนั้น ราชการที่แบ่ง  
เป็นหลายกระทรวง เช่นเป็นฝ่ายทหารข้าง ฝ่าย  
พลเรือนข้างก<sup>๒</sup> หรือที่แบ่งต่างกันเป็นฝ่ายอ<sup>๒</sup>การและ  
ตุลาการก<sup>๒</sup> หรือที่แบ่งเป็นพนักงานมีหน้าที่ต่างกันก<sup>๒</sup>

สักแต่ว่าเป็นสาขาแบ่งหน้าที่กันทำเพื่อความสะดวกของ  
ราชการ แต่เมื่อรวมลงก็คงเพื่อประโยชน์ของราชการ  
ที่มีใจความ ๓ ประการดังจำแนกมานั้น

### ความซื่อตรงต่อราชการ

ความซื่อตรงต่อราชการ คือ ความปลงใจและ  
ประพฤติโดยมุ่งหมายมั่นคงให้การทั้งปวงอันอยู่ในหน้าที่  
ของตนหรือที่ตนพึงจะกระทำไว้ ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์  
ของราชการ นั่นแหละชื่อว่าความซื่อตรงต่อราชการ.

เมื่อว่าโดยความประพฤติในทางซื่อตรงต่อราชการ  
นั้น ก็คือที่จะคิดหรือทำการอันใดต้องพึงต่อประโยชน์  
ของราชการ กล่าวคือ ความสุขสำราญของมหาชนทั่ว  
ไป ความเจริญของบ้านเมือง และความขบถกัน  
รักษาอิสสรภาพของพระราชาณาจักรเป็นใหญ่ยิ่งกว่า  
ประโยชน์ตน หรือประโยชน์เอกชนอื่น ๆ และพึง  
ระวังอย่าให้ความคิดและการที่กระทำเป็นเครื่องเสื่อม  
เสียประโยชน์ของราชการที่ว่ามีไว้ได้เป็นอันขาด

## ความซื่อตรงต่อหน้าที่

ความซื่อตรงต่อหน้าที่นั้น คือ เมื่อคนใดได้รับราชการในหน้าที่ใด ต้องตั้งใจทำให้ราชการในหน้าที่ของตนเป็นอย่างดีที่สุดที่จะเป็นไปได้ ถึงว่าจะเป็นการลำบากยากเย็นแก่ตนเพียงไร หรือแม้ที่สุดจะต้องเข้าไปใกล้ต่อภยันตรายเท่าใดก็ไม่ละทิ้งหน้าที่ และไม่ปล่อยให้ราชการในหน้าที่ของตนเสื่อมเสีย นั่นแหละชื่อว่าความซื่อตรงต่อหน้าที่

หน้าที่นั้นให้พึงเข้าใจว่าเป็น ๓ ชั้นโดยลำดับกัน คือ หน้าที่ในตำแหน่งของตนชั้น ๑ หน้าที่ในฐานะข้าราชการชั้น ๑ และหน้าที่ ๑ คนเป็นข้าแผ่นดินชั้น ๑ หน้าที่ทั้ง ๓ ชั้นนี้เป็นลำดับกันโดยอธิบายว่า หน้าที่ในตำแหน่งนั้น คือ หน้าที่เฉพาะตำแหน่งของตนในราชการ เช่น ตนเป็นพนักงานคลัง ย่อมมีหน้าที่ในการทำบัญชี และรับเกี่ยวข้องเงินหลวง การเหล่านี้เป็นหน้าที่ของตนโดยเฉพาะ ผู้มีตำแหน่งอยู่ในพนักงานใด ต้องถือว่าหน้าที่ของตนในพนักงานนั้นเป็นสำคัญ ยิ่งหน้าที่ ๑

เป็นข้าราชการนั้น คือ หน้าที่อันร่วมกันในข้าราชการ  
ทั้งปวง เช่นเวลามีราชการสำคัญเกิดขึ้น หรือมี  
ราชการหนักหนาเกิดขึ้น แต่หากการนั้นอยู่ใน  
ตำแหน่งของผู้อื่น การเหล่านั้นย่อมเป็นราชการ แม้  
มิใช่การในแผนกของตน ก็ต้องเอาใจใส่ช่วยทำโดย  
เต็มกำลัง ตามหน้าที่ของข้าราชการจำต้องช่วยราชการ  
จะเพิกเฉยเสียโดยถือว่ามีใช้ราชการในตำแหน่งของตน  
นั้นไม่ได้ ส่วนหน้าที่ของข้าแผ่นดินนั้น คือ รักษา  
ความประพฤติของตนให้เรียบร้อยโดยชอบด้วยพระราช  
กำหนดกฎหมายซึ่งบังคับให้คนทั้งหลายประพฤติทั่วกัน  
คือ ที่มีให้เยี่ยงกษัตริย์กันเป็นต้น ต้องเข้าใจว่าบรรดา  
คนทั้งหลายถึงจะต่างโดยยศถาบันนครคักคัสต่างเพียงใด  
นอกจากพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวแล้ว ก็ย่อมนับว่า  
เป็นข้าแผ่นดินด้วยกันทุกคน มีหน้าที่ในส่วนที่เป็นข้า  
แผ่นดินเป็นอย่างเดียวกันทุกคน

### ความซื่อตรงต่อตำแหน่ง

ความซื่อตรงต่อตำแหน่งนั้น คือ ต้องเข้าใจว่าผู้

ที่เป็นข้าราชการมีตำแหน่ง ย่อมเป็นผู้ซึ่งพระเจ้าแผ่นดิน  
ทรงชยเลียงโดยได้เลือกสรรเห็นว่าเป็นผู้มีคุณวุฒิและ  
ความดียิ่งกว่าคนทั้งหลายเป็นอันมาก ทั้งประกอบด้วย  
ความสัตย์และสุจริตควรเป็นที่เชิดถือ จึงได้โปรดตั้ง  
แต่งตั้งให้มีอำนาจและหน้าที่ในราชการ เพราะฉะนั้นผู้เป็น  
ข้าราชการเมื่อรู้สึกอยู่เช่นนั้น ต้องประพฤติตนให้อยู่ใน  
ความสัตย์ คือ พุดหรือทำอะไรให้เป็นທີ່เชิดถือได้แน  
นอนไม่ปกปิดโลเลประการ ๑ อยู่ในความสุจริต คือไม่  
ฉ้อราษฎร์บังหลวงคดโกงผู้หนึ่งผู้ใดประการ ๑ และ  
ต้องประพฤติ กิริยา และ วาจา ให้เป็นผู้ที่อันสมควรแก่  
ตำแหน่งของข้าราชการด้วยประการ ๑ นี้แหละจึงว่า  
ชอบตรงต่อตำแหน่ง ที่ว่าความประพฤติ กิริยา และ วาจา  
ให้เป็นผู้ที่สมกับตำแหน่งนั้น ความชอบอย่าหลงเข้าใจ  
ว่า การที่พูดจาหรือทำท่าวางโตให้คนเห็นว่าเป็นขุนนาง  
นั้น เป็นการสมควรแก่ กิริยา วาจา ของผู้ที่ที่เป็นข้าราชการ  
ผู้ประพฤติเช่นนั้นไม่มีใครชมว่าเป็นผู้ดี อัน กิริยา และ  
วาจา ของผู้เช่นนั้น คือ กิริยา และ วาจา ซึ่งไม่มีผู้ใดที่ดีเย็น คือ



พูดกับใครก็ให้ดูเขา กิริยาอาการของคนทีประพฤติดู  
 ต่อใครก็อย่าให้เขาเป็นทั้งเกียจ นั้นแหละคือกิริยา  
 วาจาของผู้ดี

### ความอดสาหัส

ความอดสาหัส คือ ความประพฤติทีกระทำการ  
 งานอื่นเป็นหน้าที่ของตนให้เสมอ คือ อย่าทำการแต่  
 พอใจชั่วครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง แล้วหน่ายเหินออกไปเสีย  
 อย่าทำการโดยมกง่าย และทีสุดอย่าเกียจคร้าน นั้น  
 แหละชื่อว่าความอดสาหัส ความอดสาหัสในทีนจำแนก  
 เป็น ๓ ประการ คือ อดสาหัสแสวงหาความรู้ประการ ๑  
 อดสาหัสทำการงานประการ ๑ และอดสาหัสระวังการ  
 งานประการ ๑

### ความอดสาหัสแสวงหาความรู้

ข้อทีว่าความอดสาหัสแสวงหาความรู้ นั้น ความรู้  
 อันบุคคลทีรับราชการอยู่ตามหัวเมืองต้องอาศัยเป็นสำคัญ  
 มีอยู่ ๓ อย่าง คือ  
 อย่างที่ ๑ ความรู้ทีองที ๆ คนไปอยู่รับราชการ

๑๕  
ต้องหมั่นเที่ยวเตร่ให้รู้จักภูมิลำเนาทองที่ทั่วไป และ  
ให้รู้จักคุ้นเคยกับผู้คนพลเมืองซึ่งอาศัยอยู่ในท้องที่เหล่านั้น  
นั้นให้กว้างขวาง

อย่างที ๒ รู้ทกขัสของผู้นคนพลเมืองในท้องที่เหล่านั้น  
นั้น คือ ต้องหมั่นสกับตบฟังให้รู้ว่าผู้นคนพลเมืองรู้สึก  
ว่ามีความทกขัสอยู่ประการใด

อย่างที ๓ รู้กิจธุระอันเป็นหน้าที่ของตน กล่าวคือ  
แบบแผนหรือกฎหมายอย่างธรรมเนียมที่ตนต้องใช้ต้อง  
ทำในหน้าที่ สิ่งที่อยู่แล้วหมั่นตรวจตราอย่าให้หลงลืม  
สิ่งที่ยังไม่รู้ คือ แบบแผนอย่างธรรมเนียมและกฎหมาย  
ที่ต้งไว้แล้วและมีขึ้นใหม่ บรรดาเกี่ยวกับหน้าที่ของตน  
จะต้งเอาใจใส่ศึกษาให้รู้ไว้

ความรต้ง ๓ อย่างที่ว่ามานั้น เป็นข้อสำคัญที่จต้อง  
อดสำห้ชวนชววยให้มีแก่ตนอย่างมากที่สุดที่จจะมีได้

### ความอดสำห้ทำการงาน

ความอดสำห้ทำการงานนั้น คือ ต้งต้งใจทำ  
การงานอันเป็นหน้าที่ของตนให้สำเร็จตลอดโดยอย่างคิ

และเร็วที่สุดที่จะทำได้ ความประพฤตินั้น คือ การ  
งานอย่างใดเป็นกิจธุระในหน้าที่ของตน ต้องตั้งใจทำให้  
เป็นอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ ทำแล้วต้องพิเคราะห์ ถ้า  
เห็นว่ายังขาดตกบกพร่องในที่ใดอยู่อย่างใด ต้อง  
แก้ไขทำให้บริบูรณ์อย่างง่าย

ความง่ายนั้น คือ ทำสักแต่พอให้รู้สึกว่าทำได้ทำ  
แล้ว ไม่พิเคราะห์ว่าทำเช่นนั้นจะเป็นประโยชน์แก่การ  
ที่ทำหรือไม่ ยกตัวอย่างทั้งนายอำเภอเมื่อรู้ข่าวว่าเกิด  
โจรผู้ร้าย เป็นแต่สั่งไปแต่ให้กำนันจับ ไม่พิเคราะห์  
ถึงภรรยาจะจับกุมหรือจะให้ ผู้ใดไปทำการอย่างใดที่จะ  
ให้ได้ผู้ร้าย ไปมีวุ่นใจเสียว่าได้สั่งไปแล้ว เป็นไต่ทำ  
การตามหน้าที่แล้ว เช่นนี้เรียกว่าง่าย สาธกให้เห็น  
เป็นตัวอย่าง จะทำการให้ก็ต้องพิเคราะห์ หมายเอาความ  
สำเร็จของการนั้นเป็นใหญ่ จะผลึกแต่พอให้พ้นไป แล้ว  
และซัดภายหลังว่าไต่สั่งแล้วหรือบอกแล้วนั้นไม่ได้

อีกประการ ๑ อย่างผิดเพี้ยนตนเอง การอย่างใดควร  
จะทำให้สำเร็จได้ในเวลาเช้า อย่างผ่อนไปทำให้สำเร็จ

ต่อเวลาเย็น การสิ่งใดควรสำเร็จได้ในเวลาเย็น อย่า  
 ฝักไปทำต่อรุ่งเช้า เมื่อว่าโดยย่อ ให้ตั้งใจอุตสาหะ  
 อย่าให้มีอะไรอย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งอาจจะทำให้สำเร็จได้คั้ง  
 ค้างอยู่ นั่นคือความอุตสาหะกระทำการ

### ความอุตสาหะระวังการงาน

ความอุตสาหะระวังการงานนั้น คือ หมั่นตรึงตรอง  
 คิดอ่านการงานในหน้าที่ของตน ถ้าคิดเห็นว่าทำอย่างใด  
 การงานจะดีขึ้น แม้การนั้นอยู่ในอำนาจตนจะทำได้ก็  
 ต้องทำ ถ้าเป็นการเห็นอำนาจตนก็รีบขอกและหาหรือ  
 ต่อผู้เป็นใหญ่เหนือตนเพื่อที่จะให้ราชการในหน้าที่ของตน  
 ดียิ่งขึ้นอย่าง ๑ หมั่นไปตรวจตราการอันอยู่ในปกครอง  
 หรือหน้าที่ของตนเสมอ เมื่อเห็นความเสื่อมเสียอย่าง  
 ใดจะเกิดขึ้น ถ้าพอจะแก้ไขได้ต้องรีบแก้ไข ถ้าเหลือ  
 กำลังและอำนาจที่จะทำได้ ก็ควรบรรยายงานต่อผู้ใหญ่  
 และคอยตักเตือนท่านอย่าอนใจอย่าง ๑ และเมื่อรู้  
 เห็นว่า การงาน อันใด จะมีมาถึง หน้าที่ตนในเบื้องหน้า

ต้องตระเตรียมไว้ให้พร้อม เมื่อการนั้นมีมาถึงก็ให้  
ได้ทำการนั้นได้ทันทีทั้งที่อย่าง ๑

ความข้อนยกตัวอย่าง ดังผู้ที่เข็มนายอำเภอคนใด  
ในสมัยนั้นน้อยคิดปรารภถึงไร่นาเห็นว่าน้ำจะไม่นอง  
นานพอเลี้ยงต้นข้าวในนาของราษฎร ก็ออกตรวจตรา  
นับหมายห้วยคลองเสียแต่เวลาแรกน้ำไหลเข้าทุ่ง และ  
สั่งกำนันผู้ใหญ่บ้านให้แนะนำราษฎรให้ตระเตรียมการไว้  
ครั้นเมื่อเห็นน้ำไหลกลับออกจากทุ่งเสียก่อนฤดูกาล ก็  
ประกาศข่าวร้องให้ราษฎรลงทำนบขี้น้ำไว้ได้ทันทีทั้งที่  
ไม่ให้น้ำเสีย อย่างนี้เรียกว่า นายอำเภอคนนั้นอุตสาหะ  
ระวังการโดยถูกต้องอย่าง ๑

การงานต่าง ๆ ที่จะต้องตรวจต้องระวัง เตรียมไว้  
ก่อนเมื่อเป็นอันมาก ความอุตสาหะที่จะเที่ยวตรวจตรา  
และตรวจระวังการในหน้าที่ ๆ จะมีมาเช่นนั้นเป็นการ  
สำคัญอย่าง ๑

### ความอารี

ความอารี คือ ความประพฤติตนโดยไม่ตรีจิตทำให้  
เป็นที่ชอบพอของผู้อื่น ความอารีนี้เป็นอริยาบถสำคัญ

ผู้ไปรับราชการอยู่ตามหัวเมืองจะต้องพากเพียรประพฤติ  
 เพราะเป็นทางที่จะให้บังเกิดความดีได้ยิ่งกว่าอย่างอื่น

ความอารีที่กล่าวในต้นจำแนกเป็น ๓ ประการ คือ  
 ความอารีต่อผู้ใหญ่ประการ ๓ ความอารีต่อผู้เสมอกัน  
 ประการ ๓ ความอารีต่อผู้น้อยประการ ๓

### ความอารีต่อผู้ใหญ่

ความอารีต่อผู้ใหญ่นั้น ผู้ใหญ่คือ ผู้ที่เป็นหัวหน้า  
 ของตนในตำแหน่งและแผนราชการนั้น ๆ ตนเป็นผู้  
 น้อยควรมีความเคารพด้วยกิริยาและวาจา แม้ล้นหลัง  
 ก็อย่าได้แสดง ความหมิ่นประมาทลบล้างด้วย ประการใด  
 อีกประการหนึ่งต้องตั้งใจช่วยเหลือกิจธุระในหน้าที่ของผู้  
 ใหญ่โดยสุจริตและเต็มกำลังตน และต้องกระทำตาม  
 บังคับคำสั่งของผู้ใหญ่อย่าคั่งคองโดยทวิภูมิมานะ นี้และ  
 ชื่อว่าความอารีต่อผู้ใหญ่ การที่ประพฤติอารีต่อผู้ใหญ่  
 ย่อมมีคุณแก่ตัวหลายประการ เพราะผู้ใหญ่อย่อมมีความ  
 รู้และความคุ้นเคยในแบบแผนการงานมามากกว่าผู้น้อย

ถ้าเขามีไม่จริงใจก็ เขาย่อมบอกเล่าสิ่งสอนแบบแผน  
และขอให้ผู้น้อยมีความรู้เป็นคุณสมบัตียิ่งขึ้น อีก  
ประการหนึ่ง ถ้าผู้ใหญ่อยก ย่อง สรรเสริญ ก็ ย่อม เป็น  
ประโยชน์ในทางความดีของผู้น้อยด้วย ความที่  
มาในข้อนี้ควรเข้าใจ ว่าบรรดาผู้ที่ มีอำนาจ และหน้าที่  
เหนือตัวเรา แม้มิใช่ผู้ใหญ่ที่อยู่ยอกในที่นั้น ก็ขอ  
ว่าเป็นผู้ใหญ่อันควรเคารพด้วยประการทั้งปวง

### ความอารต่อผู้เสมอกัน

ความอารต่อผู้ที่เสมอกันนั้น หมายความว่าข้าราชการ  
ในแผนกเดียวกันก็ดี หรือต่างหมู่ต่างกอง  
ต่างแผนกกันก็ดี บรรดาที่เราไม่ได้อยู่ในบังคับเขา  
และเขาไม่ได้อยู่ในบังคับเรา หมายความว่ากล่าวในที่นี้  
ว่าเป็นผู้ที่เสมอกัน ความคบค้าสมาคมมีเพื่อนฝูงชย  
พอกันมาก ย่อมเข้าใจอยู่ด้วยกันแล้วว่าดีกว่าที่ประพฤติ  
ตัวคับแคบ แต่ยังไม่สำคัญเท่าระวังอย่าให้เป็นที่  
เกลียดชังของเพื่อนข้าราชการ เพราะถ้าไม่มีใคร

เกลียดชังแล้ว ก็จะมีแต่ผู้ที่ชอบพอแม้มากก็น้อย  
 ก็ยอมเป็นคนแก่ตัว อื่นๆ ความชอบกันก็ความชังกัน  
 ก็ดี อาจจะมีไต่ทั้งในส่วนตัวและบางทีเลยไปถึงใน  
 ราชการ จะชอบจะชังกันโดยส่วนตัวคุณโทษพอประมาณ  
 ไม่เหมือนชอบและชังกันในราชการ ถ้าข้าราชการในที่  
 ไต่ปรองคองโดยชอบพอช่วยออกหนุนกันในราชการทุก  
 หน้าที่ ความเจริญย่อมมีแก่ราชการในที่นั้น และบรรดา  
 ข้าราชการในที่นั้นก็ย่อมได้รับ ความชอบ และ ความดี  
 ด้วยกันโดยง่าย ถ้าหากว่าข้าราชการในที่ไต่ถือตัวเป็น  
 ต่างพวกต่างเหล่า เป็นเราเป็นเขา ไม่ปราณีประนอม  
 ออกหนุนต่อกัน ความวิวาทเกียดแย้งคงเกิดในที่นั้น  
 พาให้เสื่อมเสียราชการ และเสียประโยชน์ทางความ  
 ชอบความดีของข้าราชการในที่นั้นด้วยกันทั้งสิ้น เป็น  
 ความจริงดังนี้ เพราะฉะนั้นผู้ใดกระทำการเพื่อความ  
 ดีจำเป็นต้องตั้งใจรักษาความสามัคคีจงมาก และความ  
 ประพฤติที่จะรักษาความสามัคคีนั้นเป็นสำคัญก็คือ รู้  
 จักออกถลันโทษะ อย่าโกรธง่ายนักประการ ๑ รู้จักผ่อน



ฉันเอาใจผู้อื่นประการ ๑ ความประพฤติตนให้เป็นไปใน  
 ความสามัคคีกับเพื่อนราชการ นั้นแหละชื่อว่า ความ  
 อารีต่อผู้ที่เสมอกัน

### ความอารีต่อผู้น้อย

ความอารีต่อผู้น้อยนั้น คือ ความประพฤติโดยอ้อม  
 อารีต่อข้าราชการและราษฎรที่อยู่ในบังคับปกครองของ  
 ตนให้มีความนิยมนับถือ

ความอารีต่อผู้น้อยนั้น นับเบื้องต้นแต่ข้าราชการ  
 หรือเสมียนพนักงานและกำนันผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในบังคับ  
 ของตน ต้องบังคับบัญชาว่ากล่าวด้วยกิริยาวาจาอันสุภาพ  
 อย่างเรียบร้อยคายประการ ๑ ต้องเอาใจใส่ในทุกข์  
 สุขของเขา ให้เขาแลเห็นว่าเราอ้อมแลเห็นอกผู้น้อย  
 ประการ ๑ และต้องเป็นธรรณะนำสั่งสอนผู้น้อยให้เข้าใจ  
 ใจรักการทำงานในตำแหน่งและหน้าที่ของเขาประการ ๑  
 นั้นชื่อว่าความอารี แต่จะหลงอารีเลยไปจนปล่อยให้ผู้น้อย  
 เกียจคร้าน หาแต่ความสบายไม่ทำการงานนั้น  
 ไม่ได้ ความหลงอารีเช่นนั้นแม้ว่าจะเป็นที่ชอบใจ

ของผู้น้อยไม่ช้าก็จักพากันมีความผิด เพราะการงานในหน้าที่จะเสื่อมเสียไปทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นในส่วนการงานต้องบังคับบัญชาให้ทำเต็มตามหน้าที่ เอาการงานเป็นใหญ่ ถ้าจะหาอธิบายอย่างใดที่จะให้ผู้น้อยทำการให้แข็งแรง ไม่มีอธิบายอย่างอื่นจะดีกว่าที่เอาตัวของเรานอกหน้าทำการให้เขาเห็นเป็นตัวอย่างว่า เราต้องการให้เขาทำมากเท่าใด ตัวเราเองก็ยอมทำมากเท่านั้น เหมือนกัน นี่เป็นอธิบายอย่างใดไม่มีอย่างอื่นสู้ ถ้าผู้ใหญ่มุ่งใจคร่ำครวญเสียเองแล้ว ถึงจะขู่เชิญประการใดก็ยากที่จะให้ผู้น้อยหมั่นทำการงานใด ที่ว่ามานี้เป็นส่วนความอารีต่อข้าราชการผู้น้อยซึ่งอยู่ในบังคับ แต่ความอารีที่เป็นยอดของความอารีทั้งปวงนั้น คือ ความอารีต่อราษฎร กล่าวคือ ประพฤติตนให้ราษฎรที่อยู่ในความปกครองของตนมีความนิยมนรักใคร่นับถือ นี่เป็นความอารีที่อาจจะมีผลในทางความดีได้ยิ่งกว่าอย่างอื่น

ในความขอนี้มีเรื่องเป็นสถิติซึ่งเคยได้ยินมาแต่ก่อนเรื่องหนึ่งว่า ผู้สำเร็จราชการเมืองคนหนึ่งซึ่งเป็น

ข้าราชการผู้ใหญ่ ได้รับราชการมาช้านานจนแก่ชรา  
 ช่วยจวนจะถึงแก่กรรม จึงเรียกบุตรชายเข้าไปสั่งสอน  
 ว่า “เจ้าจะรับราชการต่อไปในเมืองนี้ จะต้องประพฤติ  
 ตัวให้เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระเจ้าอยู่หัวประการ ๑  
 ให้เป็นที่พอใจ ของ ท่าน เสนาบดี ที่ บัญชาการ หัวเมือง  
 ประการ ๑ และประพฤติตัว ให้เป็นที่พอใจ ของ ราษฎร  
 พลเมืองด้วยประการ ๑ แต่ที่พระเจ้าอยู่หัวจะไปรค  
 ปรานักก็ หรือท่านเสนาบดีจะรักใคร่ก็ ” ไม่สำคัญ  
 เท่าราษฎรรัก เพราะว่าถ้าราษฎรพลเมืองรักแล้ว  
 พระเจ้าอยู่หัวก็คงทรงชบเลี้ยง ถ้าพระเจ้าอยู่หัวทรง  
 ชบเลี้ยงแล้ว ท่านเสนาบดีก็คงกรณา แต่ถ้าหากว่า  
 ทำให้ราษฎรพากันเกลียดชัง ทราบถึง พระเนตร  
 พระกรรณเมื่อใด พระเจ้าอยู่หัวก็คงจะไม่ชบเลี้ยงให้  
 เจ้าบังคับราชการบ้านเมืองต่อไป” คำสั่งสอนนี้เป็น  
 สภาสืออย่างดี และเป็นความจริงอันฟังถือเป็นคติได้  
 เพราะบรรดาข้าราชการที่มหนาทปกครองราษฎร ถ้า  
 ประพฤติให้เป็นที่นิยม นับถือของราษฎรได้แล้ว จะ

บังคับบัญชาว่ากล่าวราษฎร ๆ ย่อมเชื่อถ้อยฟังคำนิยม  
 ย่อมกระทำตามบังคับบัญชา และช่วยเป็นหูเป็นตา  
 เป็นกำลังของผู้นั้นในหน้าที่ที่ปวง ราชการในหน้าที่  
 ของผู้นั้นก็ย่อมจะสำเร็จและเรียบร้อยสะดวกที่ ผู้นั้นก็  
 ย่อมจะได้รับความชอบความดี และเป็นที่พระเจ้า  
 อยู่หัวทรงพระกรุณาเพราะผู้นั้น ทำราชการได้เรียบร้อย  
 สะดวกดีถึงพระราชประสงค์

ความที่วามาน ถ้าผู้ใดจะหาตัวอย่างดีในเวลานั้น  
 ก็พอจะดูได้ไม่ว่าตำบลใดหรืออำเภอใด แม้ที่สกล  
 หัวเมืองใด ถ้าการในท้องที่เรียบร้อยเจริญดี สืบไป  
 คงได้ความว่าเพราะผู้ปกครองที่นั้น ๆ ได้ประพฤติตนให้  
 เป็นที่นิยมนับถือของราษฎรในท้องที่ ราษฎรมีความ  
 รักใคร่เชื่อถือ การในท้องที่จึงเป็นที่เรียบร้อย หรือ  
 จะพิจารณาในส่วนตัวคน ถ้าได้ยินตามกิตติศัพท์ที่  
 เลื่องลือเกียรติคุณของผู้ใด จะเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล  
 กิติ ผู้ว่าราชการเมืองกิติ กรมการเมืองหรือกรมการ  
 อำเภอใด สืบไปคงได้ความว่า เพราะผู้นั้นมีความ

โดยอ้อมอารีต่อราษฎรเป็นคุณสมบัตินี้เอง คน  
 ทั้งหลายจึงได้ชอบชมชอเสียดัง ถ้าจะว่าโดยความ  
 ชอบความดีที่ได้จากผู้ใหญ่ เช่นเสนาบดีที่บัญชาการ  
 กระทรวง ที่มีอำนาจจะยกย่องข้าราชการหัวเมือง  
 ได้โดยหน้าที่นั้น เมื่อท่านเสนาบดีจะยกย่องผู้ใด แม้  
 ต้องพิจารณาด้วยเหตุอย่างอื่น คือ พิจารณาหัดดีขัญญา  
 สามารถของผู้นั้นเป็นต้นด้วยก็ดี แต่ท่านย่อมถือเอา  
 เกียรติคุณของผู้นั้น ในข้อที่ราษฎรรักใคร่นับถือเป็น  
 สิ่งสำคัญในการที่จะยกย่อง เพราะเหตุทั้งปวงดัง  
 อธิบายมานี้ จึงว่าความอารีต่อราษฎรเป็นยอดของความ  
 อารีทั้งปวง

ความอารีต่อราษฎร ไม่ใช่ความประพฤติที่จะทำได้  
 โดยยาก เพราะธรรมดาราษฎรย่อมอยากได้ ผู้ปกครอง  
 ที่ดีอันเป็นที่พอใจของตนอยู่เสมอ คุณจะว่าคอยจะรักใคร่  
 นับถืออยู่แล้ว ถ้าผู้ปกครองกระทำใราษฎรเห็นว่าเป็น  
 ผู้ควรนับถือแล้ว ก็จักพากันรักใคร่นับถือโดยพลัน

ความประพฤติซึ่งจะเป็นเครื่องจูงใจราษฎรให้นับถือ  
นั้นเป็นสำคัญอยู่ในข้อความเหล่านี้ คือ

ข้อ ๑ ต้องมีความพอใจรู้จักภัยราษฎรไม่เลือกหน้า  
มีเวลาไปเที่ยวเยี่ยมเยียนตามบ้านเรือนราษฎรเนื่อง ๆ  
และเปิดโอกาสให้ราษฎรมาพบปะตนได้ โดยง่ายเสมอ

ข้อ ๒ ราษฎรโดยมากโดยละเอียดเพราะที่เข็นชาวบ้านบ้าน  
เมืองไกล มักมีความคิดความนิยมตามเพศตามนิสัย  
ของเขาที่มีสืบมาในภูมิลำเนาที่นั้น ๆ เราต้องเอาใจใส่  
ในประเพณีและความนิยมของราษฎร ไม่ควรพูดหรือ  
ทำให้เขาขัดใจโดยไม่จำเป็น

ข้อ ๓ จะบังคับบัญชาให้ราษฎรประพฤติ หรือให้  
กระทำการอย่างไร ต้องเอาเป็นธุระชี้แจงให้ราษฎร  
เข้าใจประโยชน์แห่งการนั้น ๆ

ข้อ ๔ ในการทำงานทั้งปวงที่ยังบังคับบัญชา ต้องเอา  
เป็นธุระระวังอย่าทำให้ราษฎรต้องได้รับความลำบาก  
เดือดร้อนโดยไม่จำเป็น

ข้อ ๕ ต้องประพฤติตัวของตัวให้เที่ยงตรงเป็นกลาง  
 ในระวางราษฎร ผู้ผิดต้องทำตามผิด ผู้ชอบต้อง  
 ออกหนาคามความชอบ อย่าให้เขาเห็นว่าลำเอียงหรือ  
 อ่อนแอ

ข้อ ๖ ในคำพดกักหรือความประพฤติตนก็ตั้ง  
 รักษาความสัตย์จริง อย่าให้ราษฎรเห็นความเท็จในตัว  
 เราได้เป็นอันขาด

ข้อความทั้ง ๖ ข้อนี้ ถ้าวรรวมใจความลงก็คงใน  
 ความที่ประพฤติให้ราษฎรเชื่อถือได้ว่า เราเป็นผู้มีสัตย์  
 มีธรรมปกครองโดยมีน้ำใจรักใคร่ราษฎร ราษฎรก็เป็น  
 ธรรมดาที่จะต้องมีศรัทธาในเราอยู่เอง

อริยาวัตรทั้ง ๓ ประการที่อธิบายมานี้ เป็นหนทาง  
 ที่จะพาให้ผู้ประพฤติถึงคุณและความดีมีเกียรติยศและ  
 ถิ่นที่ควรยกย่องเป็นแน่นอน ไปได้เคยเห็นเป็นตัวอย่างมีมา  
 แล้วเป็นอันมาก

### ข้อห้าม

เมื่อใดที่แข็งแรงถึงอริยาวัตรซึ่งจะเป็นทางความดีนั้น  
 แล้ว ทัศนะจะแสดงถึงความประพฤติบางอย่างซึ่งมักจะพา

ให้ข้าราชการหัวเมืองมีความเสื่อมเสียให้ทราบต่อไป  
ความประพฤติอันเป็นข้อห้ามควรระวังมีอยู่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ เสียดสีคือ จงใจแสดงความเท็จ ถ้าปก  
ผู้ใหญ่หรือบุคคลไม่จริงในราชการ เขาจับได้ เป็นต้องมี  
โทษถึงต้องออกจากราชการ ถ้าปกผู้ย่อย ไม่มีใคร  
นับถือเชื่อฟังตัวต่อไป เป็นอันหมดอำนาจ

ข้อ ๒ เสียดสีคือ คบโกงหรือราษฎรยังหลงและ  
รับสินบนเป็นต้น ความประพฤติเช่นนี้ เขาจับได้เมื่อใด  
เป็นต้องโทษ ไม่มีช่องที่จะไต่คดีต่อไป

ความ ๒ ข้อที่ใดความนั้น เป็นความประพฤติที่มี  
ความผิดมาก ถ้าผู้ใดประพฤติผิดก็จะหมดช่องทางที่จะ  
ไต่คดีในราชการต่อไป เพราะฉะนั้นควรระวังมาก

ข้อ ๓ ความเกะกะคร้าน คือ ละเลยราชการในหน้าที่  
ของตน หรือทำค้างทิ้งไปชั่วแฉ่นหนึ่ง แล้วก็หนีไปเสีย  
หรือทำการและเข้าไม่รู้แล้วและมีง่าย ความประพฤติ  
เช่นนี้พาให้การเสื่อมมักต้องออกจากตำแหน่ง แม้ไม่มี  
ความผิดอย่างอื่น



ข้อ ๔ ทำการรุนแรงเกินไป คือ ตั้งใจจะทำให้  
 ราชการที่ แต่ไม่พิจารณาถึงประโยชน์ของราชการ  
 ที่จะไต่จะเสียโดยจริง มีตัวอย่างดังเช่น เก็บภาษีอากร  
 ในเวลาราษฎรขัดสนไม่มีทรัพย์จะเสีย หรือกระเกณฑ์  
 ราษฎรโดยไม่เอาใจใส่ต่อความรู้ สักสขทุกข์ของเขาเป็น  
 ต้น ความประพฤตಿಯังนี้ย่อมกระทำให้เกิดความ  
 เคืองคร้อกันทั่วหน้า อาจจะทำให้เกิดเหตุ แม้อย่างต่ำก็  
 ให้ราษฎรมีความเกลียดชังตน จะทำการอันใดต่อไป  
 จะสำเร็จได้ โดยยาก

ข้อ ๕ ถือเขาถือเรา คือ ชอบถือตัวเป็นก๊กเป็นเหล่า  
 ชอบทำการแต่กับคนซึ่งเป็นพวกของตัว รังเกียจคน  
 อื่น ๆ ความประพฤตಿಯังนี้ ทำการกับใครไม่ได้ ยึด

ข้อ ๖ ใจเบา คือ เชื่อง่าย ๆ ไม่หนักแน่น ความ  
 ประพฤตಿಯังนี้ ตัวมักทำตัวเองให้ได้ความเคืองคร้อ  
 เพราะคนที่ทำราชการโดยเฉพาที่มตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่  
 นั้น คนพาลมักชอบประจบประแจงยุบยอส่งเสริมให้  
 ทำการโดยโง่หรืบังโดยชอบข้าง ตามปรารภณาของเขา

บางทีเพื่อที่เขาจะแสวงหาผลประโยชน์ในทางลับลี้ หรือ  
บางทีเพื่อจะให้ผู้อื่นถึงความเสียหายลงไปเอง ถ้า  
ผู้ใดหลงเชื่อง่าย ๆ ก็ไม่มีใครพินิจกลอุบายของคนพาล  
เพราะฉะนั้นต้องระวังตัวระวังอย่าให้พลาดไปในทางใจเขา

ข้อ ๗ ใช้ทรัพย์สินเกินกำลัง คือ ไม่ระวังการใช้จ่าย  
ทรัพย์สินของตน ใช้ทรัพย์สินเปลืองไปจนเกินกำลัง ความ  
ประพฤตินั้นนี้เป็นทางที่ทำให้เกิดความทุกข์ และเป็นช่อง  
ที่จะพาไปสู่ความเสื่อมเสีย เพราะถ้าต้องเป็นหนี้สินเขา  
ลงในทันที ถึงตนจะมีตำแหน่งและอำนาจในราชการ  
ก็จะต้องตกอยู่ในอำนาจของเจ้าหนี้ ๆ อาจจะรบกวน  
กระทำให้เสื่อมเสียเกียรติยศ หรือแม้ไม่มีผู้ใดเป็น  
เจ้าหนี้ ความทุกข์ที่เกิดจากความซัดสนก็อาจพาตน  
ไปสู่ทางทุจริต หรือมีฉะนั้นก็ต้องจำเป็นจำต้องออกจาก  
ตำแหน่งและหน้าที่ในราชการไป เพราะฉะนั้นการใช้จ่าย  
ทรัพย์สินของตนเป็นการที่ต้องระวังอย่างหนึ่ง

ความทั้ง ๗ ข้อนี้เป็นของควรระวังของคนซึ่งไปรับ  
ราชการตามหัวเมือง อย่าให้มีแก่ตนเป็นอันขาด.





สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ  
องค์ปฐมเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย  
(๑ เมษายน ๒๔๓๕ - ๘ สิงหาคม ๒๔๕๘)

